

Hrvatski u školama srednje Dalmacije

[HTTPS://DOI.ORG/10.17234/9789533793467.18](https://doi.org/10.17234/9789533793467.18)

JOSIP LASIĆ

Srednja je Dalmacija geografski prostor koji se proteže od donjega toka rijeke Krke do ušća rijeke Neretve u Jadransko more. Uključuje, promatrajući taj prostor od sjevera prema jugu, naseljene uzmorske i nemorske gradove i općine s pripadajućim manjim mjestima: Knin, Skradin, Drniš, Šibenik, Primošten, Trogir, Kaštela, Split, Sinj, Omiš, Makarska, Vrgorac, Ploče i dr., srednjodalmatinske naseljene otoke (Drvenik, Šolta, Brač, Hvar, Vis, Korčula) te dio poluotoka Pelješca. Povijest je i kultura toga (srednjodalmatinskoga) areala stoljećima neiscrpna tema brojnih znanstvenih grana i disciplina. Ono što ovaj prostor dodatno čini privlačnim za istraživanje velika su iseljavanja i migracije stanovništva od kraja 19. stoljeća do danas. Slaba kvaliteta obradive zemlje, nedostatak pitke vode, loša prometna povezanost, ekonomska i kulturna izoliranost, brojne politike i vlasti koje su se izmjenjivale te niz drugih nepovoljnih geografskih i socijalnih čimbenika dovodili su do zaostajanja i odlazaka u razvijenije krajeve. Takva je ekonomska i socijalna slika uzrokovala i sporost u organizaciji i provedbi redovitoga obrazovanja najmlađega naraštaja na srednjodalmatinskome prostoru.

Razvoj srednjodalmatinskoga obrazovnoga sustava, posebice onoga njegova dijela koji je bio na hrvatskome

jeziku, do sada je slabo istražen i opisan. Školstvo i obrazovanje opisivani su uglavnom kroz historiografske znanstvene i stručne prinose o pojedinim mjestima ili manjim geografskim sredinama. Gledajući na pojedinačne opise, prostor je poluotoka Pelješca i razvoj školstva na tome poluotoku možda do sada najbolje istražen. Frano Glavina u radu iz 2014. godine "Prilog povijesti pučkoga školstva na poluotoku Pelješcu sredinom 19. stoljeća" donosi podatke: "Pravilnikom iz 1823. godine vlada u Zadru uredila je organizaciju pučkoga školstva u Dalmaciji. Od 1836. država povjerava nadzor i upravu pučkih škola Crkvi pa ravnatelji škola postaju mjesni župnici odnosno kapelani, a dekani školski nadzornici. Četrdesetih godina 19. stoljeća na Pelješcu (bez Stona) postoje četiri niže pučke škole, od kojih je samo ona u Orebiću državna, ostale uzdržavaju stanovnici dotičnih mjesta." Nažalost nema podataka o tome koji je bio jezik poučavanja u prvim pelješkim školama.

O začecima obrazovanja na hrvatskome jeziku piše početkom 60-ih godina 20. stoljeća Zdravko Šundrica u kronologiji osnivanja osnovnih škola u Dalmaciji. Donosi podatke kako se obrazovanje na hrvatskome jeziku može sustavno pratiti tek od početka 80-ih godina 19. stoljeća. Uzme li se uz taj Šundričin podatak i činjenica da je prva

✎ Maturanti splitske Realne gimnazije 1915. godine. Iz obiteljskog arhiva B. Bezić Filipović

učiteljska škola na hrvatskome jeziku osnovana u Zadru 1866. godine, obrazovanje se na hrvatskome jeziku može promatrati počevši od zadnjih dvaju desetljeća 19. stoljeća (1962).

Zadarska je škola za učitelje nosila ime Ilirski preparandij i bila je smješтана u zadarskome predgrađu u Arbanasima. Osigurala je obrazovanje nastavnickoga kadra za rad u školama širega prostora Dalmacije. Kasnije su i u drugim mjestima, u Šibeniku i u Biskupiji kraj Knina primjerice, osnivane učiteljske škole. Osposobljavale su buduće učitelje za poučavanje na hrvatskome jeziku i to za rad u nižim i višim razredima osnovanih pučkih škola na društveno i ekonomski zaostalu i raseljenu srednjodalmatinskome prostoru.

Završetak će Prvoga svjetskoga rata donijeti nove okolnosti: talijanska vojska početkom će studenoga 1918. okupirati sjeverni i dio srednje Dalmacije. Vrš se pritisak na rad hrvatskih škola i to će vrijeme obilježiti talijanizacija i talijanski jezik na svim razinama obrazovanja (usp. Bralić 2019). Brojni dotadašnji srednjodalmatinski učitelji napuštaju mjesta rada, većina se škola zatvara i u onima koje ostaju otvorene obrazovanje je na talijanskome jeziku. Usto dolazi i do administrativnoga i

političkoga odvajanja morskoga i nemorskoga dijela srednje Dalmacije, što će dodatno otežati funkcioniranje hrvatskoga kao jezika obrazovanja. Nastava se na svim razinama odvija s prekidima, jezik je poučavanja uglavnom talijanski i zbog takvih je okolnosti danas teško uokviriti sliku o položaju hrvatskoga kao nastavnog jezika.

Osnovne, srednje škole i posebno gimnazije u većim su gradovima srednje Dalmacije, prema pisanju Hrvoja Morovića, pohrvaćene od 1881. Prvi su tako završni ispiti na hrvatskome jeziku provedeni 1887. (Morović 1975). Dovodi ta kronologija do onoga što traži svoje opise i istraživačke pothvate u skoroj budućnosti — kakvo je bilo obrazovanje i na kojemu se ono jeziku odvijalo na prostoru srednje Dalmacije od pohrvaćenja 1881. do talijanske okupacije i političko-administrativnoga odvajanja morskoga od nemorskoga dijela 1918. godine? To će vrijeme obilježiti otvaranje brojnih škola na srednjodalmatinskome području — od pučkih za niže razrede pa do gimnazija i dan-danas prepoznatih kao rasadišta kulture i znanja.

Nastava se odvijala na narodnome jeziku, učitelji i profesori usmjeravali su kontinuirano ideju i stav o potrebi obrazovanja na materinskome, a ne na politički nametnutome njemačkome i/ili talijanskome jeziku. Nastojanja

poučavateljskoga kadra dovodila su do sukoba i zabrana rada pojedinih školskih ustanova jer su politika i vladajuće strukture agitirale na obrazovanju najprije na njemačkome, potom i na talijanskome jeziku.

Otvaranje osnovne škole u mjestu Slatine na otoku Čiovu 1913. i početak gradnje gimnazije u gradu Imotskome 1912. dva su događaja koja ilustriraju pozicioniranje narodnoga (hrvatskoga) jezika na srednjodalmatinskome prostoru prvih desetljeća 20. stoljeća. Godine 2004. tiskana je monografija autorice Danice Zaić naslovljena *Školska kronaka (sic!)*. Kroz niz fotografija, zapisa iz arhiva i bogatu školsku dokumentaciju opisala je rad škole od njezina pokretanja u rujnu 1913. Važno je istaknuti da je cjelokupna ostavština slatinske škole zastupljena u *Kronaki* na hrvatskome jeziku s nizom zanimljivih jezičnih odlika, danas vrlo pouzdanih izvora za buduća istraživanja hrvatskoga jezika.

Svečani početak radova na izgradnji imotske gimnazije obilježio je govor tadašnjega zastupnika u Carevinskome vijeću, poznatoga Imoćanina Josipa (Virgila) Perića (1845–1919) u ljeto 1912. U nadahnutu govoru osvrnuo se na važnost učenja i poučavanja na narodnome jeziku. Do danas je taj govor ostao zabilježen kao jedan od najvažnijih pokazatelja stavova i mišljenja tadašnjega učenoga dijela srednje Dalmacije o važnosti i potrebi “naukovanja” na narodnome, materinskome jeziku. U jednome dijelu govora Perić naglašava: “Koraciš li u školu, to najuzvišenije mjesto u združeni ljudskoj, odmah se sjetiš da je to duševno odgojilište podmlatka, na kojem svijet ostaje, da se tu udara temelj narodnoj budućnosti” (Perić 1912).

Temelj narodne budućnosti, jasno je iz Perićeva govora, ostao će učvršćen na materinskome jeziku. Nova bi istraživanja u budućnosti trebala usmjeriti na cjelovitu analizu početka rada školskih ustanova — od sjevera prema jugu srednje Dalmacije. Stvorila bi se tek tada jasna slika kako je i kada je hrvatski jezik najprije integriran i (ne)službeno inauguriran u sustav obrazovanja na srednjodalmatinskome prostoru, počevši kronološki od nižih razreda pa do završnih srednjoškolskih i gimnazijskih, istražujući jezik poučavanja i jezik obrazovanja opisujući ga od mjesta do mjesta — od ušća Krke pa do ušća Neretve.

Broj 4
191 3.

Svjedodžba

č. k. Muškog Preparandija u Arbanasima

Demarin Josip Antunov iz Medulina
u Trst, rođen na 16. rujna 18 95, rimokatoličke vjere,
pilomac četvrtog tečaja č. k. muškog preparandija u Arbanasima, zaslužio je u
drugom semestru školske godine 1912:13. ove ocjene:

Čudoredno ponašanje : pohvalno
Marljivost : postojano

Obavezni nastavni predmeti:

Nauka vjere : pohvalno
Pedagogika (Povijest pedagogike) . . . : pohvalno
Posebna metodika i praktične vježbe . . : pohvalno
Hrvatski ili srpski nastavni jezik . . . : pohvalno
Zemljopis : pohvalno
Povijest i nauka o domorodnom ustavu . : pohvalno
Matematika i mjerstveno crtanje : povoljno
Prirodopis : pohvalno
Fizika : pohvalno
Gospodarstvo : pohvalno
Kaligrafija : povoljno
Crtanje prostom rukom : povoljno
Pjevanje : pohvalno
Pouka u violini : pohvalno
Orguljanje — ~~Orguljanje~~ : pohvalno
Gimnastika : povoljno

Neobavezni nastavni predmeti:

Talijanski jezik : _____
Njemački jezik IV. Krupina : pohvalno
Arbanaski jezik : _____

Spoljašnjost pismenih radnja : veoma prijatna
Broj sata što je izostao iz škole: opravdanih 49, neopravdanih _____
Stipendij što je uživao: dvjestu pedeset dvije (252) — K.

U Arbanasima, na 24. lipnja 1913.

Upravitelj zavoda

M. Karay

Glavar tečaja

A. Hru

Ocjene :
za čudoredno ponašanje . . : 1. Pohvalno 2. Povoljno 3. Primjereno 4. Manje primjereno 5. Negrimjereno.
za marljivost : 1. Postojano 2. Povoljno 3. Dostatno 4. Nestatno 5. Slabo.
za napredak : 1. Odlično 2. Pohvalno 3. Povoljno 4. Dostatno 5. Nedostatno.
za spoljašnjost pism. radnja: 1. Veoma prijatna 2. Prijatna 3. Manje prijatna 4. Neprijatna 5. Zapuštena.

Beč. C. k. naklada škol. knjiga. — Tiskom Karla Gošeka.